

դանք մօտաւոր շրջաններէ իսկ մեզի եկած վկայութիւններ կրօնական և կուսակցական, նոյն և մէկ նուիրական խնդիրներու չուրջ տարամէտ և անհաշտ Տեղը չէ՞ մտածել որ զիրար տարբեր տեսնելու, գլխիվայր շրջելու այն կատաղի ակորժանքը, արդիւնք հաւանաբար խորունկ կիրքերու և բնազդներու, պիտի մեղմանային, եթէ աչքերը գերծ ըլլային կարմիր լաթերէ: Պատմաբանին պարտքն է այդ լաթերը պատռելէ աւելի, կիրքերուն մօտաւոր լուսաւորել ջանալ:

Աղոնց՝ ամենէն փայլուն ներկայացուցիչը իր գպրոցի աւանդութեան, անթերիներէն մին եղաւ այս տեսակէտէն: Բանասիրական ու պատմական բանավէճերու կամ տարակարծութիւններու առթիւ իր խօսքը ունեցաւ միշտ այդ կշռագատ անկողմնակալ և աննախապաշար նկարագիրը, բազմացնելով տակաւ իր վրայ հիացողներու եւ իրեն բարեկամներու խումբը:

Եթէ անհատի մը կամ ժողովուրդի մը անցեալը զիմագծելը արուեստ մըն է, եւ կը պահանջէ ներքնատես կարողութիւն, երեւակայութիւն և իրացում, առնուազն մտքի պարկեշտութիւն է պէտք, մաքրկային ըլլալու անոնց մշտափոփոխ ու բազմերես վիճակներուն հանդէպ: Գրագէտ, կշռագատ, պարկեշտ և աննախապաշար միտքը միայն կրնայ իրենց հոսանքին մէջ բռնել ու հաստատել զիրար խաչաձեւող այլազան վիճակներն ու զօրժունէութիւնները իրենց պատճառի և արդիւնքի հոսանքն ի վար, պատմութեան գունաւոր թեզանին վրայ:

Անհրաժեշտ նկատեցինք պատմական այս ընդհանուր տեսութիւնները, տալու համար Ն. Աղոնցով մեր պատմութեան հասկացողութեան մէջ թուական մը կազմող այդ ոգիին վրայ քանի մը տիրական նշմարներ: Ատիկա աշխատանքն է յաջորդ էջերով իրագործելի:

ԵՂԻՇԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

(Շարունակել)

ԱՐԴԻԱԿԱՆ ՀԱՐՅԵՐ

ԵԿԵՂԵՑԻ ԵՒ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԵՐԱԶՍԷՆ ԵՏՔԸ

ԱՄԲՈՂՋԱՎԱՐ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ
ԵԿԵՂԵՏԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Բ. ՊՈԼՇԵՒԻԶՄԻ ԵԿԿԵՅԱՆ. ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

«Սիւն»ի նախորդ երկու թիւերուն մէջ (1941 Նոյեմ.-Դեկտ. և 1942 Յուն.-Փետր.) խօսեցանք Նացիզմի և Զաշիզմի պետական գաղափարաբանութեան հետեւող իրենց եկեղեցական քաղաքականութեան վրայ: այժմ, այս էջերուն մէջ, նկատի պիտի առնենք յետ-պատերազմեան մեծագոյն յեղափոխութեան՝ Պոլշիզմի՝ կրօնական քաղաքականութիւնը, յարաբերաբար անոր ընկերվարական Մարքսիստ գաղափարաբանութեան: (*)

Պոլշիզմի Մարքսիստ գաղափարաբանութեան հակա-կրօնական ոգին ծանօթ է մեզմէ շատերուն առ հասարակ: Կարմիր յեղափոխութիւնը, երբ իշխանութեան զուլուխ անցաւ Թուսիոյ մէջ, Պետութեան և եկեղեցւոյ՝ աշխարհիկ ու հոգեւոր իշխանութեան բաժանման քաղաքականութիւն մը որդեգրեց: 1917 Հոկտեմբեր 26ին, Պետութիւնը այդ սկզբունքի առաջնորդութեան տակ, զրաւեց եկեղեցւոյ ստացուածքները եւ զանոնք յանձնեց համայնաժողովրդականութեան: 1918 Յունուար 23ին, Պետութիւնը մասնաւոր հրովարտելով մը, և աւելի յետոյ Յուլիս 10ի Սահմանադրութեամբ, եկեղեցւոյ Պետութեանէն բաժնուած յայտարարուեցաւ, «բոլոր բանուորներու խզճի կատարեալ ազատութիւնը ապահովելու» բաղձանքով: Նոյն Սահմանադրութեան 13րդ յօդուածը «բոլոր քաղաքացիներու ազատութիւն կը շնորհէ կրօնական կամ հակա-կրօնական բոքրականտի համար»:

(*) Պոլշիզմի գաղափարաբանութեան մասին լրիւ գաղափար մը ունենալու համար կարգաւ «Սիւն»ի 1939 տարւոյ 8, 9 և 12 թիւերը:

1918 Յունուար 23ի Սահմանադրութիւնը, վաւերացուած նոյնինքն Լեւոնէն, 13 յօդուածներէ բաղկացած օրէնսդրութիւն մըն է, որ հիմքը կազմեց Պոլշեիզմի կրօնական քաղաքականութեան:

Սոյն կանոնադրութիւնը կը շօշափէ կրօնական, ընկերային, կրթական և այլ էական հարցեր:

1. — Եկեղեցին բաժնուած է Պետութենէն:

2. — Արգիւնուած է Սովիեդ Հանրապետութեան սահմաններէն ներս հրատարակել ունէ տեղական օրէնք, որը քաղաքացիներու խղճի ազատութիւնը սահմանափակէ:

3. — Ամէն քաղաքացի իրաւունք ունի հետեւելու կամ չհետեւելու ունէ կրօնական ուղղութեան մը:

4. — Պետական արարողութիւններ և հանրային հաստատութիւններ պէտք չէ կապուին կրօնական հրահանգներու հետ:

5. — Կրօնական պաշտամունքներու ազատ կիրարկումը ապահովուած է այն չափով որ անոնք հանրային կարգը խանգարելու և կամ Սովիեդ Հանրապետութեան քաղաքացիներու իրաւունքներուն միջամտելու բնոյթը չունենան:

6. — Ոչ մէկ անձ կրնայ խուսափիլ քաղաքային պարտականութեանց կատարումէն, իր կրօնական համոզումներուն հետեւելով:

7. — Կրօնական երգումը արգիւնուած է:

8. — Գպրոցը բաժնուած է եկեղեցիէն: Կրօնական դաստիարակութիւնը արգիւնուած է բոլոր հանրային և անհատական գպրոցներէ ներս: քաղաքացիներ կրնան առնել կամ տալ, միայն անհատական կրօնական դաստիարակութիւն:

9. — Բոլոր եկեղեցական և կրօնական ընկերակցութիւններ ենթակայ են անհատական ընկերութեանց ընդհանուր կանոններուն, և ունէ մասնաւոր առանձնաշնորհում չեն վայելեր, և ոչ ալ ունէ նպաստ կը ստանան Պետութենէն և կամ իրենց ինքնազուլս վարչական մարմիններէն:

10. — Արգիւնուած է եկեղեցական տուրքեր աւելցնել կրօնական ընկերութեանց համար, և կամ պարտադրել ունէ չափով պատիժ, աշխարհի տուրքերէ խուսափողներուն համար:

11. — Եկեղեցական կամ կրօնական ըն-

կերակցութիւններ իրաւունք չունին ստացուածքներ ունենալու: Անոնք զրկուած են օրինական անձնաւորութեան (personalité légale) իրաւունքներէն:

12. — Գոյութիւն ունեցող եկեղեցական ընկերակցութեանց ստացուածքները կը զբաւուին և կը նկատուին հանրային սեպականութիւն:

Ահա իր ամփոփ գիծերուն մէջ, Պոլշեիզմի կրօնական քաղաքականութեան հիմնական կողմերը:

Կրօնական աշխարհի քաղաքականութիւն մը և օրէնսդրութիւն մը իր արտաքին ձևերուն մէջ, ցոյց չի տար մասնաւոր կրօնական թշնամութիւն մը: և Լիթվանոֆ իրաւունք ունէր իրը կը յայտարարէր Ամերիկայի մէջ թէ Սովիեդ կրօնական օրէնսդրութիւնը, իր խորքին մէջ, սկզբունքով նոյն կեցուածքը ունի կրօնական ազատութեան տեսակէտով, ինչպէս արդի ունէ չէզոք Պետութիւն մը:

Բայց սոյն օրէնսդրութեան պէտք է մօտենալ, Պոլշեիզմի հակա-կրօնական գաղափարաբանութենէն առաջնորդուելով ուր ահնայաշնորհի կ'երևայ տարբերութիւնը օրէնսդրութեան, կառավարական կեցուածքին, յետագային տրուած եկեղեցական նոր օրէնսդրութեանց միջև, օրէնքի հասկացողութեան, ոգիին և գործադրութեան անկիւններէն դիտուած, ուր այդ նոյն օրէնսդրութիւնը թէև հեռու հակա-կրօնական անհատ քաղաքականութեան մը ձգտումէն իր խորքին մէջ, եղաւ սակայն իրականութեան մէջ կրօնական հալածանքի քաղաքականութիւն մը:

Այսպէս 1918 Փետր. 4ի հրովարտակը վերջ գրաւ կրօնքի ուսուցիչներու պաշտօնին: Հոկտ. 16ի հրովարտակով արգիւնուեցաւ բացարձակապէս կրօնական դաստիարակութիւնը: և երբ եկեղեցական իշխանութիւնը մամուլով ու կրօնական ջատագովութեամբ պաշտպանեց եկեղեցւոյ դաւերէ ի վեր նուիրականացած իրաւունքները, կառավարութիւնը անոր ի պատասխան 1922ին պետականացուց եկեղեցւոյ ստացուածքները, գոցուեցան եկեղեցիները, կրօնական բարձրագոյն վարժարաններն ու աստուածաբանական ակադեմիաները, և եկեղեցւոյ բարձրագոյն ներկայացուցիչն-

բէն ումանք ձեռքարկուեցան, քարոզեցան և ումանք մահուան դատապարտուեցան:

Պոլշեի իր մի պատժական օրէնքը, կը ջանայ կրօնական շարժումները կապիւլուքադաքական հակա-յեղափոխական ձեռք-տուներու հետ: Եւրոպայի պատիժներ սահմանուած են ամէն անոնց «որոնք զանգուածներու կրօնական նախապաշարումները կ'օգտագործեն Սովիէի դառաւարութեան տապալման համար»: Պետական կամ անհատական զարգացներու մէջ կրօնական դատարարութիւն տուողը կը պատժուի 1-2 տարուան տարապարհակ աշխատանքով: Եկեղեցական կազմակերպութիւններ, վարչական, դատական, եւ ուրիշ հանրային ֆոնկցիոններէ հեռու պէտք է մնան, հա-կառակ պարագային կը պատժուին և անոնց ստացուածքը կը զբաւուի:

Պետութեան հակա-կրօնական գաղա-փարաբանութիւնը ընդգրկեց աւելի աննե-րող ուղղութիւն մը կրօնական ընկերակցութեանց գործունէութեան նկատմամբ: 1929 Ապրիլ 9ին նոր օրէնք մը հրատա-րակուեցաւ ուր հետեւեալ սեղմումները գրուեցան. «Պետութեան մէջ կրօնական ունեւորութեան հանրային կամ անհա-տական, արգիւրուած է. նմանօրինակ դատարարութիւն մը ներկի է միայն Սովիէի Միութեան քաղաքացիներու համար բաց-ուած մասնաւոր աստուածաբանական դա-սընթացներու առթիւ, ներքին գործոց նախարարութեան մասնաւոր թոյլտուութեամբ, և խորհրդային Ռուսիոյ ինքնավար հանրապետութեանց մէջ, կեդրոնական գոր-ծադիր իշխանութեան թոյլտուութեամբ»:

1929 Հոկտ. 1ի հրովարտակը կ'արգիլէ գոյութիւնը կրօնական ընկերակցութեանց, և կը հանդուրժէ միայն «վկայութիւն՝ բայց ոչ բրորականտա» սկզբունքին. 1932 Մայիս 15ի հրովարտակով լուծուած հռչակուեցան բոլոր կրօնական վարժարանները, դաւա-նութիւնները, կրօնական համայնքներն ու դաւանաբանական հերձուածները: «Մինչև 1937 Մայիս» ոչ մէկ եկեղեցի կանգուն պէտք է մնայ Սովիէի Միութեան մէջ»: Աստուած՝ իրրեւ միջնադարեան մասունք, պէտք է վտարուի խորհրդային Ռուսիոյ սահմաններէն: Հնգամեայ բլան մը հաս-տատուեցաւ այս չարաշուք բրոկրամին իրականացման համար: Առաջին տարին՝

բոլոր եկեղեցիները, աստուածաբանական ֆաբրիկէները պիտի գոցուէին. Բ. տարին՝ համայնքներ և ընտանիքներ, իրրեւ կառավա-րական մարմիններ, պիտի սրբուէին կրօնա-կան նախապաշարումներէ, և մասնաւոր զարկ պիտի տրուէր զանգուածներու հակա-կրօ-նական դատարարակութեան. Գ. տարին՝ անաստուածութեան խցիկներ պիտի բաց-ուէին և այն եկեղեցականներ որոնք չէին հրաժարած իրենց նախկին կրօնական հա-ւատալիքներէն, պիտի արտաքսուէին. Դ. տարին՝ 1935-36 եկեղեցիները պէտք է փոխուէին վարչական մարմիններու որոնք զանոնք պիտի վերածէին «բանուորական վերակազմութեան» (recréation rationnel) տե-ղիքու, և «կրօնքի ու կոապաշտութեան մուծ անկիւնները պիտի փոխուէին ապա-զայ քաղաքակրթութեան փարոսներու»: Իսկ Ե. տարին՝ 1937, հակակրօնական ու-սուցումը պիտի խորացուէր և արմատանար զանազան միջոցներով:

Այսպիսի հակա-կրօնական օրէնսդրու-թիւն մը և գաղափարաբանութիւն մը սոս-կալի զէնք մըն է կառավարութեան կամ կուսակցութեան եւ նոյնիսկ տեղական իշխանութեանց ձեռքը, պայքարելու հա-մար ահաւոր ուժգնութեամբ եւ անդուսպ կատաղութեամբ մը բոլոր կրօններու դէմ:

Պոլշեի իր հակա-կրօնական գաղափա-րաբանութիւնը անխուսափելիօրէն այս ձե-օրէնսդրութեան մը պիտի յանգէր: Օրէնս-դրութիւն մը՝ որ հիմքը եղաւ կրօնական քանդիչ քաղաքականութեան մը, որ իր ուղղութիւնը կ'առնէր շատ լաւ կազմա-կերպուած անաստուածեան շարժումէ մը, կառավարութեանէն և կոմիւնիստներէն:

Ինչպէս ծանօթ է, յետ-պատերազմեան արդի յեղափոխութիւններու յատկանիշը այն է թէ Պետութիւնը կուսակցութեան մը Պետութիւնն է և թէ կուսակցութիւնը այն-քան սերտօրէն նոյնացած է Պետութեան քաղաքականութեան ու գաղափարաբանու-թեան հետ որ ոչ միայն կուսակցութիւնը ինքզինք պատասխանատու կը զգայ Պե-տութեան համար, այլ նաեւ Պետութիւնն ալ չի կրնար անպատասխանատու նկատուիլ կուսակցութեան ծրագիրներուն և գործու-նէութեանց համար զոր կը պաշտպանէ:

Պետութիւն և կուսակցութիւն, հակա-

կրօնական գաղափարաբանութեան և օրէնադրութեան մը հիման վրայ, սկսան կրօնական հալածանք մը ի գործ դնել Ռորհրդ. Ռուսիոյ սահմաններէն ներս. իրենց նպատակն էր Ռուսիան դարձնել «առանց Աստուծոյ երկիր մը»։ Այս պայքարին մէջ Պոլշեիկ հակա-կրօնական գաղափարաբանութիւնը բնագոյնական համոզումի ուժ ալ ստացաւ, և հակա-կրօնական հանգանակի մը բծախնդիր նախանձախնդրութիւնն ալ։ Օրէնսդրութիւնը ասիւթներ կը ստեղծէր կրօնքը քանդելու տխուր քաղաքականութեան մը. կուսակցութիւնը իբր *dynamique* ուժ մը կը ծառայէ այս անհաւասար, անտրամաբանական և անմարդկային պայքարին մէջ։ Ամենակարող Պետութեան մը և և հաշմանդամ եկեղեցւոյ մը պայքարին մէջ, կուսակցութիւնը եղաւ դաժան դահիճը եկեղեցւոյ։

Պոլշեիկ մի հակա-կրօնական ծրագրին վրայ պէտք է աւելցնել նաև կառավարութեան պաշտօնական օրէնսդրութիւնը և քաղաքականութիւնը, հասկնալու համար թէ որքան ծանր ու օրհասական էր հարուածը որ կը տրուէր եկեղեցւոյ մը, որ դարերէ ի վեր, իր ըմբռնած ձևով, հոգեկան սպառը ըրած էր բազմամիլիոն ժողովուրդներու։

1919 Մարտի մէջ գումարուած Բ. կուսակցութեան Համագումարը ծրագրի մը որդեգրեց, ուր կ'ըսուէր. «Պոլշեիկ մի Համայնավար կուսակցութիւնը զոհ է Պետութեան եկեղեցիէն բաժանման սկզբունքէն. կուսակցութիւնը համոզուած է թէ զանգուածային կառուցողական դաստիարակութեան մը գիտակից ծրագրին իրականացումը կարելի է միայն կրօնքի սպանութեամբ։ Կուսակցութիւնը վերջ պիտի դնէ շահագործող դասին և կրօնական բրբալանտի կազմակերպութեանց կապին, և ի գործ պիտի դնէ գիտական հիմքերու վրայ կառուցուած հակա-կրօնական բրբալանտ մը, զանգուածները ազատելու համար կրօնքի նախապաշարութիւններէն»։ Կուսակցութեան այսիերպ գործունէութիւնը պիտի խուսափի վիրաւորելէ հաւատացեալներու զգացումը, առաջին առնելու համար կրօնական *fanatisme*։

Յետ-պատերազմեան յեղափոխութիւններէն միայն Պոլշեիկեան գաղափարաբա-

նութիւնն է որ իրապէս կիրարկեց կրօնքի դէմ նմանօրինակ պայքար մը, աշխատակորութեան գիտատարութեամբ։

«Համայնավար կուսակցութիւնը չէր գիտէր չի կրնար բռնել կրօնքի նկատմամբ. անոր գաղափարաբանութիւնը կ'առաջնորդէ կրօնական բոլոր նախապաշարութիւններու դէմ հակա-կրօնական բրբալանտի մը, որովհետեւ Պոլշեիկ մը կը հաւատայ գիտութեան, և ամէն կրօնք՝ հակադրուած է գիտութեան»։

Այսպիսի գաղափարաբանութեան մը լոյսին տակ՝ կուսակցութիւնը պայքար բացաւ եկեղեցւոյ դէմ մասնաւորաբար, քանի որ եկեղեցին — կը կարծուէր — զօրակոչի ենթարկած էր «Բրիտտոսի բանակները», Պոլշեիկ մի դէմ պայքարի մը մէջ, և շատ ծանր ու ճակատագրական դեր մը կը խաղայ — կը խորհուէր — Պետութեան դէմ. ու այս պայքարը ոչ այնքան կրօնական հաւատքի մը դէմ յայտարարուած շարժում մըն էր, որքան կեանքի կրօնական հասկացողութեան դէմ մղուած գաղափարական նոր մտայնութիւն մը։

Կուսակցութիւնը յաւանութիւնը ունեցաւ ստեղծելու, հակա-կրօնական իր քաղաքականութեան իրագործման համար, հակա-կրօն նոր գրականութիւն մը, արուեստի նոր հասկացողութիւն մը, պատրաստելու համար զանգուածները Համայնավար նոր աշխարհայեացքի մը (*weltanschauung*) մը մէջ։

Կուսակցութեան ժ.Կ. Համագումարը պահանջեց որ կրօնքի դէմ մղուած պայքարը ըլլայ հասկնալի, և ընդգրկէ կրօնական բոլոր երևոյթները, իր ամբողջ բարդութեան (*complexité*) մէջ, ընդհանրապէս, իսկ կրօնական կազմակերպութեանց դէմ պայքարը մասնաւորաբար՝ նկատեց շատ էական և անյետաձգելի. «Վասնզի անոնց մէջ կը դարբնուին և կը պահուին հակայեղափոխական ռեակցիա բոլոր սերմերը»։ Եւ Սթալին, 1932ին, յայտարարեց թէ այդ պայքարը անհրաժեշտ է՝ սկզբունքային ուրիշ տեսակէտով մըն ալ. «Կրօնքը արդեւ կը հանգիստնայ աշխատակորութեան զարգացման ու յառաջգիտութեան, և կը ծառայէ իբր ծածկամիջոց (*camouflage*), իբրեւ զիմակ կապիտալիստ գաղափարաբանութեան»։

Եկեղեցւոյ զէմ այս ահաւոր պայքարը իրականացնելու մասնաւոր միասնով՝ ըստ եղծուեցաւ անաստուածներու միութիւն մը (Comsomol) — անաստուածեան պաշտամունքը զարգացնող երիտասարդ համայնավարներու ընկերութիւն — օժտուած՝ պայքարի բոլոր թոյլատրելի զէնքերով և կրօնատեաց զաղափարաբանութեամբ մը, և որ ամէն տարի կը հրատարակէր հակակրօնական բրօքսականտի մեթոտներու վրայ տարեգիրք մը, ուր կը շնչուէր սա էական մտածումը թէ աշխատաւոր զասակարգը շահելու համար զասակարգային պայքարին մէջ՝ պէտք է զայն վերջնականապէս և արմատական կերպով ազատել կրօնքի կաշկանդումներէն. ուստի, գոն գուածներու գիտակից վերա-դաստիարակութիւնը անհրաժեշտ է. հետեաբար, այս սկզբունքի լոյսին տակ, Պոլշեիկեան հաւաքատիրութիւնը (collectivization) միայն ընկերային վերա-դաստիարակութեան մը հարցը չէր, այլ ան նոյն տեղին կը հետապնդէր զանգուածներու կրօնական վերա-կառուցման հարց մը, և կը ծագայէր, իբր այդ, հակա-կրօնական բրօքսականտի:

Կրօնքի դասակարգային նկարագիրը պէտք է մատնանշուի և ծիծաղելի դառնայ իր հակա-յեղափոխական և խաւարամիտ (obscurantist) ձգտումներուն և ուղղութեան մէջ. անաստուածեան կեդրոններ պէտք է բացուին ամէն տեղ, եկեղեցիներու կողքին. հակա-կրօնական դաստիարակութիւնը պէտք է սկսիլ դպրոցներէն. հանրային վիճարանութիւններ պէտք է սարքուին՝ զօրացնելու համար կրօնական տարակոյտը. հակա-կրօնական ամպիոններ պէտք է հաստատուին համալսարաններու մէջ. հակա-կրօնական մամուլ և թատրոն պէտք է հիմնուին ամէն տեղ, ու անոնց միջոցաւ ծաղրանքի առարկայ դառնան քրիստոնէական բովանդակ արարողութիւնը և ծիսակատարութիւնը, բարոյականն ու հաւատալիքները:

Պոլշեիկեան այսքան դառն ու արիւնոտ հակա-կրօնական քաղաքականութիւնը կարելի է ամփոփել հետեւալ կէտերու մէջ, որոնք եղան սերմերը այնքան ողբերգական ու անհաւասար պայքարի մը.

1. — Պոլշեիկմի կրօնական քաղաքականութիւնը պայքար մըն է Ս. Գիրքի զէմ,

զոր կը նկատեն անբարոյական — ընկերային տեսակէտէ — և նախապաշարեալ գիրք:

2. — Պոլշեիկմի կրօնական օրէնսդրութիւնը պայքար մըն է խղճի և կրօնքի ազատութեան զէմ. «անհատական վկայութիւն, բայց ոչ բրօքսականտ». ասիկա շատ ծանր հարուած մըն է՝ եկեղեցւոյ առաքելութեան և քարոզութեան տրուած:

3. — Պոլշեիկմի հակա-կրօնական օրէնսդրութիւնը քրիստոնէայ խորհողութեան և զայն գլխաւորող եկեղեցական պաշտօնէութեան զէմ՝ պայքար մըն է. պէտք է քանդել նոր կարկդոնը՝ եկեղեցին, լոկայնելու համար անոր բերանը:

4. — Հնգամեայ բլանը եկեղեցին կողոպտելու տխուր ծրագիր մըն է:

5. — Սովիէդ դաստիարակութիւնը՝ քրիստոնէական դաստիարակութեան վախճանն է:

Այս տուեալներու վրայ, եկեղեցիին զէմ պայքարը եղաւ սիստեմաթիք և հասաւ լայն համեմատութիւններու. 2,000 եկեղեցիներ զբաւուեցան, կողոպտուեցան, խորտակելու համար զանգուածներու մէջ եկեղեցւոյ հոգեւոր հեղինակութեան ազդեցութիւնը, սիստեմաթիք ճիշդ թափուեցաւ բաժնելու եկեղեցիին ինքն իր մէջ. եկեղեցիին ներս լրտեսական ցանցեր հաստատուեցան. արգիլուեցան տեղական եկեղեցիներու կեդրոնին հետ ունէյ յարաբերութիւն. ջնջուեցաւ աստուածաբանական դաստիարակութիւնը, սահմանափակուեցան օրինական իրաւունքներ բոլոր անոնց որոնք կը պաշտպանէին եկեղեցին և անոր պաշտօնէութիւնը. այնքան ծանր հարկերու տակ զրուեցան կրօնական տեղական համայնքները որ կրօնական կեանք և գործունէութիւն անկարելի դարձան:

Այսպէս Ռուսիոյ մէջ, եկեղեցին մեծագոյն փրկագինը տուաւ ընկերային բարեկարգութեան ծրագրին իրականացման համար: Կրօնական ազատութիւնը, նախատեսուած Լենինեան Սահմանադրութեան մէջ, իրականին մէջ եղաւ՝ կրօնական հալածանք մը: Եկեղեցի և ընտանիք իբրեւ կապիտալիզմի և քրիստոնէութեան դարաւոր սիւներ անխնայօրէն հալածուեցան: Ու այս իր բանաւոր պատճառը ունէր, անշուշտ, Պոլշեիկեան տեսակէտէ գիտուած՝ վասնզի կրօնքի զէմ պայքարը Պոլշեիկմի

համաշխարհային ձգտումներու և դադարներու իրականացման ծրագրին մէկ մասն էր։ Պոլշեի դմբ կը պաշտպանէ universalisme մը, կը հաւատայ կարելի ու հնարաւոր լաւագոյն աշխարհի մը յեղափոխութեան և երկրաւոր փրկութեան մը։ ունի իր երկրաւոր միտմանը, ինչպէս քրիստոնէութիւնը իրը։ Բայց, ինչպէս ծանօթ է, Պոլշեի կեանքը universalismը Մարքսեան պատգամին universalismէն է, երկրաւոր փրկութեան մը պատգամը՝ դասակարգային պայքարով կարելի ու կոանելի։ Անկարագրելի այն խանդավառութիւնը, որով միլիոններ իրենց կեանքը կուտան Պոլշեի դմբ երկրաւոր նպատակներու իրագործման համար, կը ցուցնէ թէ քրիստոնէական կրօնքի դէմ պայքարն ու հալածանքը, ինքնին, նոր կրօնքի մը ձեւն է։

Դժուար պիտի չըլլայ, այլևս, մեզմէ իւրաքանչիւրին համար, տեսնելու աչքի զարնող հակասութիւնը, որ կայ Պոլշեի կեանքի գաղափարաբանութեան հետեւող կրօնական օրէնսդրութեան և անոր գործողութեան մէջ։ Օրէնսդրութեան թուլատրած կրօնական ազատութիւնը, չարդարացաւ ապագայ հակա-կրօնական քաղաքականութեան որդեգրումով։

Համայնապար կուսակցութիւնն իսկ անդրադարձաւ իր սխալին որ չէր յարգած իր իսկ սահմանադրած եկեղեցական օրէնսդրութիւնը, և միայն 1929 Մայիսին էր որ Սովիետ ԺԴ. Համագումարը օրինական հիմք տուաւ իր հակակրօնական քաղաքականութեան, զոր շատ կանխաւ արդէն սկսել էին գործածել։ Անկէ առջին, կրօնական բռնականութիւն քրէական յանցանք նկատուեցաւ։

Հակառակ այս դառն ու արիւնոտ իրականութեան ու տարիներէ ի վեր սխտեմաթիք կերպով ու նորադարձի մոլեռանդութեամբ ի գործ դրուած կրօնական հալածանքներու և ճնշումներու, 1936ին, Ռուսիոյ մէջ, եկեղեցւոյ գանգուածները ձայնի ելան։ Ռուսիան միշտ խոհուրդներու երկիր է։ Յանձնախումբ մը նշանակուեցաւ դարմանելու համար կրօնքի դէմ եղած անիրաւութիւնները, աստուածային պաշտամունքի ազատութիւն չնորհուեցաւ։ Եկեղեցին վերականգնելու աշխատութիւններ եղան։ Յեղափոխութեան շրջանին ձուլուած գանդակներու վերստին շինու-

թեան համար վարկեր սահմանուեցան։ Համայնապար երիտասարդներու Համագումարը հրաժարեցաւ իր կուսակցական անդամներուն ստիպելէ հակա-կրօնական բռնականութիւն մը պարտաւորութիւնը, քահանաները և եկեղեցւոյ պաշտօնեաները երկրորդ կարգի քաղաքացի նկատող օրէնքը ջնջուեցաւ և նոր սահմանադրութիւն մը մշակուեցաւ, կրօնական պաշտամունքի ազատութեան սկզբունքին վրայ (Բրաւտա Յուլիս 12, 1936)։

Պոլշեի դմբ կրօնական քաղաքականութեան մէջ, այսպիսի անակնկալ և յեղափարդ փոփոխութիւն մը, շատ ցանկալի և ուրախադիմ լուր մըն էր բովանդակ աշխարհին համար ընդհանրապէս, և քրիստոնէութեան համար մասնաւորաբար։ Այդ քաղաքականութիւնը Ռուսիոյ մէջ սերտօրէն կապուած էր մշակութային քաղաքականութեան մը նորասկզբ ու յուսադրիչ փոփոխութեան մը հետ, որը տեսնելի կը դառնար Ընկերավարութեան humaniste գաղափարներու վրայ դրած շեշտով, անհատական դաստիարակութեան տրուած արժէքով, պատմական Ֆաքիւլթէներու վերականգնումով, ընտանեկան կեանքի կարեւորութեան ճանաչումով, որոնք քնկերական կառուցումով անխորտակելի և էական հիմքերն են, թէ՛ Ընկերավարութեան, թէ՛ Գրիստոնէութեան մէջ։

1936ին կրօնական կեանքի հանդէպ որդեգրուած այս աւելի թուլատու քաղաքականութիւնը, պէտք է ըսել անկէ ի վեր, և մասնաւորաբար ներկայ պատերազմի ընթացքին ոչ միայն չէ դադրած, այլ նաեւ շեշտուած է։ Ու այժմ տեղն ու ժամանակը չէ, դատաստանը ընելու նմանօրինակ կրօնական քաղաքականութեան մը փոփոխութեան արժէքին և անկեղծութեան չափանիշին^(*)։ Բան մը որ կրնայ գոհացուցիչ ըլլալ մեզի համար, սա է թէ Պոլշեի դմբ, եթէ իր ընկերավարական և տնտեսական գաղափարներու ու տեսութեանց մէջ իրական ու խոր փոփոխութիւններ ներմուծելու ստիպողականութիւնը չունե-

(*) Այդ հարցի լուսարանութեան համար կարգալ «Սիւն» 1941 Հոկտ. թիւին՝ «Խորհրդային Միութիւն և կրօնական ազատութիւն» մեր մէկ ուրիշ յօդուածը։

նայ, գէթ անհրաժեշտութեան մը առջեւ պիտի զգայ ինքզինք, սակայն, հրաժարելու կրօնքի նկատմամբ իր սխալ գաղափարական տեսութենէն: Այս յոյսը կը ներշնչէ մեզի, հակառակ իր տարիներով այնքան վայրագորէն ի գործ դրած քաղաքականութենէն յետոյ կարենալ դառնալը գէպի իր ներկայի թոյլատու գիրքը:

Բովանդակ աշխարհի յոյսն ու ակնկալութիւնը կապուած են արդարութեան յաղթանակին և անկէ ըզխելիք նոր կարգին, ուր աւելի քան երբեք ազատ պէտք է ձգուին ոգեկան արժէքները, իրենց սեպհական լոյսին մէջ աճելու, եթէ կ'ուզենք խնայել մարդոց զժքախտ որդիներուն՝ նոր պատերազմի մը բովանդակ ողբերգութիւնն ու արհաւիրքը:

Պաշտօնագրեր, տարիներէ ի վեր, աշխատեցաւ իւրաքանչիւր գաղափարաբանութեամբ և մեթոտով իրականացնելու այդ նոր կարգը: Ծանօթ են մեզմէ իւրաքանչիւրին՝ այդ նոր կարգին խոցելի կողմերը, որոնք հեռզհեռէ յայտնի եղան ու կ'ըլլան, եթէ ոչ այնքան արդիւնաբերութեան եւ տնտեսութեան կազմակերպութեան թերիներով, որքան կրօնական և ընդհանրապէս մշակութային գաղափարաբանութեան թերիներով. ու թերեւ պիտի գայ ժամանակը երբ այդ երկուքը բաժնուին իրարմէ, ու ինչ որ կը կոչուի համայնավար կամ ընկերավարական կարգ, ըլլայ իրաւ ալ և միայն ընկերութիւններու տնտեսական կազմակերպութեան ձև մը, որ ալիսպէս ազատ պիտի ձգէր՝ ընկերային կեանքի բարձրագոյն մակարդակի վրայ, մշակութային ու կրօնական բարձրագոյն իտէալներով զարգացում մը:

(Շարունակելի)

Ս. Թ. ՈՒՆ, Վ. Ս. Գ. Ա. ՊԵՏ

ԼԵԶՈՒՆԴԻՏԱԿԱՆ

ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՎՐԱՅ^(*)

Այստեղ գնում ենք մի ցուցակ, որից երևում է թէ պահաւերէնի հնչիւնները հայերէն փոխառութեանց մէջ առհասարակ ինչպէս են տառադարձուած.

ա = ա	մ = մ
բ = բ	ն = ն
չ = ճ	օ = ո, ոյ
զ = զ	պ = պ, փ
ղ = ղ	բ = բ, ո
զ = ղ	ս = ս
ե = է, ե	շ = շ
ֆ = փ, ֆշ = շ, ֆտ = խտ,	տ = տ, թ
զ = գ	ու = ու
զ = գ	վ = վ, լ, ու
հ = ղ	խ = խ, խշ = շխ
ի = ի	յ = յ
ջ = ջ	ղ = ղ
կ = կ, ք	ժ = ժ
լ = լ, լ	

Ինչպէս տեսնում է, պահաւերական հնչիւնները մի քանիսը հայերէնի մէջ մի քանի ձևով են փոխադրուած: Տարբեր փոխադրութեանց մի մասը պէտք է վերադրել հայերէնի ձայնական օրէնքներին. այսպէս եւ դառնում է բառի մէջ ե, վերջավանդում ե, վ դառնում է բառասկզբում վ, ձայնաւորից յետոյ լ, և բաղաձայնից յետոյ ու. լ դառնում է բաղաձայնից առաջ ղ, ուրիշ տեղեր լ կամ ղ՝ առանց որոշ կանոնի: Միւս տարբերութիւնները անշուշտ պէտք է վերագրել հիւսիսային պահաւերական բարբառի մասնայատուկ հնչիւններին, այսպէս ր և ո զանազանութիւնը, ինչպէս և ո, ոյ ձևը: Գաւազ կ, պ, ռ կամ ֆ, փ, ք ձևերին՝ պէտք է ընդունել որ առաջինները ներկայացնում են իրանեան ներքի աւելի հին արտասանութիւնը, իսկ երկրորդները աւելի նոր արտասանութիւնը: Այս բանը ցոյց է տալիս յատկապէս պաշտ-

(*) Շարունակութիւն՝ միաժամանակ հեղինակի «Պատմութիւն Հայ Լեզուի» գործին թ. Գլուխէն: